

KAPITTEL 2

Etiske aspekter ved videoforskning i et lite miljø

Sandra Nystø Ráhka

Fakultet for lærerutdanning og kunst- og kulturfag, Nord universitet, Bodø

Abstract: Ethical research is more than following ethical guidelines and gaining consent for your research project. The more complex and often unpredictable ethical issues often only arise once out in the field. The purpose of this chapter is to discuss such ethical dilemmas. The point of departure is a research project where video data of various learning activities was employed to develop knowledge about teaching practice in Sámi education. This is a limited but complex research context as Sámi education can happen in different forms and with various numbers, sometimes quite small, of students from school to school. Such a small research context requires thorough ethical consideration and makes ethical dilemmas extra pertinent. From the very beginning it was clear that special consideration had to be made in terms of recruitment, consent, confidentiality and researcher positioning. The aim of this chapter is to discuss the considerations that had to be made to ensure an ethically responsible data collection. We experienced the national ethical guidelines to be a good starting point for this. In addition we benefited from central aspects of Indigenous methodologies. Indigenous methodologies are fundamentally ethical ways to do research. Knowledge about research in Indigenous contexts can lead to a more ethically responsible research, regardless of research field.

Keywords: research ethics, researcher positioning, national ethical guidelines, Indigenous methodologies

Introduksjon

Forskningsetikk dreier seg om etiske normer, verdier og prinsipper for redelig og ansvarlig forskningspraksis. Det handler om de valgene man gjør som forsker; om alt fra valg av forskningsfelt og problemstilling til rekruttering av deltakere og metoder for datainnsamling, samt hvordan kunnskapen du opparbeider blir forvaltet og formidlet. I Norge reguleres

Sitering: Ráhka, S. N. (2021). Etiske aspekter ved videoforskning i et lite miljø. I F. Rusk (Red.), *Videoforskning på ulike læringsarenaer: Mangfoldig videodata i pedagogisk forskning og utvikling* (Kap. 2, s. 37–54). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.153.ch2>
Lisens: CC BY-NC-ND 4.0

forskningen av både forskningsetiske retningslinjer og juridiske lover (NESH, 2018). Mens retningslinjene er ment å være veiledende for forskeren i kraft av at de angir hva forskeren bør ta hensyn til for at forskningen skal være ansvarlig, forplikter eksempelvis personopplysningsloven (2018) forskeren til å ivareta personvernet til de som deltar i forskningen. Begge deler ivaretar grunnleggende etiske prinsipper som informasjonsplikt, samtykke og konfidensialitet, men forskningsprosjekter der personopplysninger behandles, er meldepliktige, og må forhåndsgodkjennes av personvernombudet for forskning (NESH, 2018). Dette er en søknadsprosess som betinger at forskeren grundig overveier og prøver å forutse mulige etiske problemstillinger som kan oppstå i prosjektet. Som regel får man prosjektet godkjent, men det betyr selvsagt ikke at de etiske sidene ved forskningen er unnagjort. Tvert imot er det viktig å være oppmerksom på dette gjennom hele forskningsprosessen, for det er ofte først når man kommer ut i feltet og skal gjennomføre selve forskningen, at de mer komplekse og gjerne uforutsigbare etiske problemstillingene oppstår.

Hensikten med dette kapittelet er å sette søkelys på slike problemstillinger. Inngangen er et forskningsprosjekt der video ble brukt for å utvikle kunnskap om undervisningspraksis i samiskopplæringen. Dette er et smalt felt og et lite miljø med få aktører, som i tillegg er mangfoldig. En slik liten forskningskontekst gjorde derfor etiske problemstillinger spesielt aktuelle, og det var fra begynnelsen av klart at det måtte tas særlige hensyn i forhold til både rekruttering, anonymisering og avklaring av egen forskerrolle. I dette kapittelet vil jeg drøfte de vurderingene som ble gjort i prosjektet for å sikre en etisk ansvarlig datainnsamling. Jeg tar utgangspunkt i to perspektiver, forskerperspektivet og deltakerperspektivet, og vil ta for meg forskerrolle, samtykke og konfidensialitet. Jeg vil gjennomgående vise til de fagspesifikke forskningsetiske retningslinjene for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi (NESH, 2018). Jeg vil også trekke frem sentrale aspekter ved urfolksmetodologien.¹ Kunnskap og bevissthet om forskning i et urfolksperspektiv kan føre til en mer etisk forsvarlig forskningspraksis, uansett hvilket felt du forsker innen.

---

¹ Jeg bruker her begrepet i entall, men det er vanlig å bruke flertallsformen og snakke om urfolksmetodologier (se for eksempel Virtanen et al., 2020, s. 19)

Forskning i en urfolkskontekst

Forskning på samiske temaer er forskning i en urfolkskontekst. Det første man må være klar over, er at dette er en kontekst der forskning har en problematisk historie. Verden over har urfolk opplevd å bli behandlet som passive forskningsobjekter. Opp gjennom historien har forskere strømmet til urfolkssamfunn for å samle data, bare for å forsvinne med den kunnskapen de innhentet (Kuokkanen, 2008, s. 48). Linda Tuhiwai Smith hevder at selve ordet *forskning* har et negativt fortegn for urfolk: «‘Research’ is probably one of the dirtiest words in the indigenous world’s vocabulary» (Smith, 2012, s. 1). Dette forklarer hun med at forskning er så tett forbundet med imperialisme, kolonialisme og eksploatisme. Smith skriver fra sitt ståsted som maori i Aotearoa/New Zealand, men forskningshistoriens mørke sider kjenner vi også til her i Sápmi/Sábme/Saemie, i Norge. I raseforskningens tid på 1900-tallet, for eksempel, tok forskere mål av hodeskallene til samer, og samiske graver ble åpnet for å grave opp og hente ut samisk skjellmateriale (Niemi & Semb, 2009). Alt i forskningens navn. Målet var å klassifisere samene som en mindreverdig rase. «Gjennom å definere koloniserte, underprivilegerte og marginaliserte folk som primitive og mindreverdige, sammenlignet med de herskende europeere, bidro vitenskapen til å rettferdiggjøre erobring og undertrykkelse» (Schanche, 2002, s. 124). Realiteten i dag er heldigvis stort sett en annen, og urfolk har selv tatt eierskap til forskningen.

I dag er urfolksstudier et eget felt, og urfolksforskning, teorier og metodologier har fått plass i akademia (Virtanen et al., 2021, s. 12). Når det kommer til forskningsetikk, er det ifølge Olsen (2016, s. 28) spesielt to perspektiver som er viktige: På den ene siden omhandler det en mer overordnet tilnærming til forskningsetikk, sett i sammenheng med andregjøring og koloniserende aspekter ved forskning. Her står dekolonisering sentralt, noe som innebærer en kritisk tilnærming til forskningens grunnlag og tilnæringsmåter for å undersøke hvordan, og hvis, den er preget av koloniserende fordommer (Olsen, 2016, s. 29). Utviklingen av egne urfolksmetodologier er en følge av dekolonisering, og det handler om å sette urfolks egne perspektiver og behov i førersetet:

«The main aim of indigenous methodologies is to ensure that research on indigenous issues can be carried out in a more respectful, ethical, correct, symphatethic, useful and beneficial fashion, seen from the point of view of indigenous peoples» (Porsanger, 2004, s. 107–108). Etske retningslinjer og regulering av forskning i urfolkssammeheng er det andre perspektivet som er viktig å nevne (Olsen, 2016). Dette er det ulik praksis på fra land til land. I New Zealand, Australia og Canada har de egne etske retningslinjer for urfolksforskning (Drugge, 2016, s. 9). Dette er ikke tilfellet i Norge, men det har vært et tema også i samisk sammenheng (Kuokkanen, 2008; Møllersen et al., 2016; Porsanger, 2008; Stordahl et al., 2015). Enn så lenge er det imidlertid de nasjonale forskningsetiske retningslinjene vi har å forholde oss til her til lands, og disse sier ikke noe spesifikt om forskning i en urfolkssammenheng. Det eneste relaterbare er bestemmelsen om at opplysninger om etnisk opprinnelse inngår som særlige kategorier av personopplysninger, og derfor må behandles spesielt forsiktig (Datatilsynet, 2019). Videre er det noen prinsipper som omhandler kulturforståelse:

Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi

7. Ansvar for å informere

Forskeren skal gi forskningsdeltakerne tilstrekkelig informasjon om forskningsfeltet, forskningens formål, hvem som har finansiert prosjektet, hvem som får tilgang til informasjonen, hvordan resultatene er tenkt brukt, og om følgene av å delta i forskningsprosjektet.

[...]

Informasjonen må være tilpasset deltakernes kulturelle bakgrunn og formidles på et språk som de forstår.

16. Hensynet til andres verdier og handlingsmotive

[...] **Forskeren skal vise respekt for verdier og holdninger hos forskningsdeltakerne, ikke minst når disse avviker fra det som er mest vanlig i storsamfunnet.**

23. Forskning i andre kulturer**Forskning i andre kulturer stiller spesielle krav til dialog med representanter for den kulturen som studeres.**

Ved forskning i andre kulturer er det viktig med kunnskap om lokale tradisjoner, tradisjonell kunnskap og sosiale forhold. Forskeren bør i størst mulig grad være i dialog med lokalbefolkningen, representanter for den aktuelle kulturen og lokale myndigheter.

Urfolksmetodologien handler om å kritisk overveie kultursensitivitet, kulturell sedvane og respektfulle måter å drive forskning på (Virtanen et al., 2021, s. 18). Sentrale aspekter som går igjen i diskusjoner om etikk i urfolksforskning omhandler samtykke, deltakelse og eierskap til kunnskap: Samtykke må tilpasses den spesifikke urfolkssammenheng, urfolk må være forskningspartnere eller deltakere i stedet for passive forskningsobjekter, forskningen skal gi noe tilbake og komme urfolkssammenheng til nytte, og i tillegg bør prosjekter godkjennes av egne forskningsetiske organer (Porsanger, 2008, s. 29). Kuokkanen (2008, s. 50) trekker også frem fritt, informert forhåndssamtykke som hjørnesteinen i etisk forskning. Viktig er det også at det er urfolkssammenhengenes egne behov som er utgangspunktet for forskningsprosjekter (Kovach, 2009, s. 149).

Mye av dette kjenner vi igjen fra de forskningsetiske retningslinjene. På den ene siden skulle det ikke være nødvendig å stille andre krav til forskning på samisk tematikk, hevder Bull (2002, s. 18), men påpeker samtidig at forskningsetikk nødvendigvis må forstås som noe situert og kontekstuell. Kunnskap om det aktuelle sammenheng du skal inn i er derfor viktig, og innsikt i historie, tradisjoner, språk og kultur er klare forutsetninger for å kunne vurdere forskningsetiske problemstillinger i henhold til forskning på samiskrelaterte tema (Bull, 2002, s. 18). Kunnskap om sentrale aspekter ved urfolksmetodologien kan derfor være en måte å sikre en etisk forsvarlig forskningspraksis, siden det er en grunnleggende etisk måte å drive forskning på. Ifølge Smith (2012, s. 10) bør man alltid spørre seg: Hvem sin forskning er det snakk om? Hvem eier den? Hvem sine interesser ivaretar den? Hvem vil dra fordeler av den? Hvem

har utarbeidet spørsmålene og definert rammene for studien? Hvem vil gjennomføre den? Hvem vil rapportere den? Hvordan vil resultatene formidles? Og så bør man handle deretter.

Forskerperspektivet

Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi (forts.)

18. Ansvaret for å fremtre med klarhet

Forskeren har et ansvar for å klargjøre begrensninger, forventninger og krav som følger med rollen som forsker, overfor forskningsdeltakerne.

Forskeren har ansvar for å tydeliggjøre grensene for forskningsrelasjonen i situasjoner hvor forskeren opptrer med flere roller overfor sine informanter.

I urfolksmetodologien er dette med forskerrolle og posisjonering viktig. «An obvious observation both from doing research on Indigenous issues and from reading literature on Indigenous methodology is that your position matters – and can limit you» (Olsen, 2016, s. 32). Og slik er det strengt tatt innenfor all forskning. Det er viktig å være bevisst sin egen forskerrolle. Kjønn, etnisitet, alder og erfaring er eksempler på faktorer som påvirker forskerens posisjonering og forforståelse (Gelir, 2021, s. 226). En forsker innehar gjerne en form for utsiderolle eller en innsiderolle. Det som utgjør insidderelasjonen varierer, og kan være tilhørighet til institusjonen det forskes på, å høre til en gruppe eller et miljø, eller bare å dele erfaringer, verdier eller engasjement (Dhillon & Thomas, 2019, s. 444). Disse to forskerrollene kan oppfattes som motsatser til hverandre, hvor utsiderollen gjerne blir sett på som distansert og objektiv, og innsiderollen kulturelt forankret og subjektiv (Mcness et al., 2015, s. 295). Denne dikotomien er imidlertid for enkel, og det virker å være stor enighet om at man i praksis sjeldent kategorisk er enten-eller, men som regel er et sted midt imellom (Breen, 2009; Dhillon & Thomas, 2019; Dwyer, 2009; Gelir, 2021; Mcness et al., 2015; Toy-Cronin, 2018).

I urfolksmetodologien er innside-/utsidespørsmålet tett sammenvevd med det å være urfolk eller ikke, forklarer Olsen (2016, s. 33), og peker på man i litteraturen fort får en forståelse av at det gjøres et skarpt skille mellom såkalt «vestlig» forskning på den ene siden og urfolksforskning på den andre. Ved første øyekast virker det å være betydningsfullt at det er urfolk selv som utfører forskningen (se f.eks. Chilisa, 2012; Kovach, 2009; Kuokkanen, 2008; Smith, 2012; Wilson, 2008). Kjernen i dekolonisering er tross alt at urfolk selv har tatt eierskap til forskningen, og at de ikke lenger er passive forskningsobjekter som blir forsket på, men at forskning nå skjer både av og med urfolk. Bildet er imidlertid ikke så svart-hvitt som man først får inntrykk av når det kommer til spørsmålet om forskerposisjon. Det er ikke nødvendigvis slik at urfolksbakgrunn automatisk generer tillit (Kovach, 2009, s. 147). Det finnes tross alt et bredt spekter av innsideperspektiver også innenfor urfolkssamfunn (Porsanger, 2004, s. 109). Ifølge Smith (2012, s. 140) er forskerrollen utfordrende uansett hvilken posisjon du har – helt klart problematisk som utside- og ikke-urfolksforsker, men også som innsideforsker. Det er nemlig ikke slik at bare du er en del av et samfunn eller miljø, så «vet du» eller «skjønner du» automatisk hva det er snakk om, påpeker hun. Det vil tvert imot være arrogant for forskere å anta at ens egen urfolksstatus og egne erfaringer er alt som telles (Smith, 2010, s. 140).

Innsideforskeren må konstant være refleksiv og fortløpende kritisk vurdere egne prosesser, relasjoner og forskningskvalitet (Smith, 2012, s. 139). Dette må utsideforskere også gjøre, påpeker Smith (2012, s. 139), men den vesentlige forskjellen er at innsideforskeren har en grupperolle å gå tilbake til, og som også skal ivaretas. Ifølge Toy-Cronin (2018, s. 457) er en av utfordringene ved innsideforskning nettopp rollekonflikten som oppstår når du står i forskerrollen og innsiderollen samtidig. Tillit og tilgang er gjerne fordeler som følger en innsiderolle, men håndtering av eksisterende relasjoner, og balansering av grupperollen og den nye forskerrollen, er en utfordring som ofte kommer uventet på innsideforskere (Toy-Cronin, 2018, s. 465). På den ene siden kan nærhet føre til et nivå av aksept og åpenhet som kanskje ikke hadde vært mulig uten, men samtidig er faren ved å ha nære relasjoner med deltakerne at ting ikke blir forklart ordentlig, da det ofte bare antas at forskeren forstår det

deltakerne mener (Dwyer, 2009, s. 58). I tillegg må forskeren være bevisst på å skille mellom egne erfaringer og antakelser og deltakerens perspektiver, slik at ikke det en har til felles vektlegges i analysen (Dwyer, 2009, s. 58).

Deltakerperspektivet

Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi (forts.)

8. Samtykke og informasjonsplikt

Når forskningen omhandler personopplysninger, må forskeren både informere og innhente samtykke fra dem som deltar i forskningen eller er gjenstand for forskning. Samtykket må være fritt, informert og uttrykkelig.

[...] At samtykket er *fritt*, betyr at det er avgitt uten ytre press eller begrensninger av personlig handlefrihet. Slikt press kan komme av forskerens eget nærvær, eller via autoritetspersoner forskeren har vært i kontakt med.

[...] At samtykket er *informert*, betyr at forskeren har gitt tilstrekkelig informasjon om hva det innebærer å delta i forskningsprosjektet. Behover for forståelig informasjon er spesielt stort når forskningen innebærer risiko for belastninger.

[...] At samtykket er *uttrykkelig*, betyr at deltakerne klart og tydelig gir uttrykk for at de er innforstått med hva det faktisk innebærer å delta i forskningsprosjekt. De skal ha reelle muligheter til å avstå fra å delta uten at det medfører ulemper, og de skal være innforstått med at de til enhver tid har rett til å avbryte sin deltakelse uten at dette får negative konsekvenser.

Rollekonflikten som oppstår for innsideforskeren kan gjøre seg spesielt gjeldende når det kommer til samtykke. Hvis deltakerne først og fremst oppfatter forskeren til å være i grupperollen, kan det føre til at det oppleves vanskeligere å takke nei til deltakelse (Toy-Cronin, 2018, s. 461). Spesielt gjelder dette i tilfeller med tydelige maktstrukturer, som for eksempel forskning som gjennomføres på eget arbeidssted, der forskeren som til vanlig er i lederstilling eller høyere opp i makthierarkiet, ønsker

å rekruttere ansatte til forskningen. Det kan oppleves vanskelig å skille mellom forsker- og grupperollen, og det kan gjøre det vanskelig for kollegaene å si nei (Toy-Cronin, 2018, s. 461). Utfordringen ligger dermed i å skille de to rollene, slik at potensielle deltakere føler at det er greit å avslå deltakelse, hvis de helst ønsker det.

Yakura (2005, s. 148) setter spørsmåltegn ved om deltakere, tross et informert samtykke om å delta i videoforskning, likevel er klar over hva det innebærer å bli filmet i en forskningskontekst. Hun eksemplifiserer med egen forskning der hun tok videopptak av klasseromsinteraksjoner. Hun opplevde at de fleste av elevene var komfortable med å bli filmet. Flere var også vant med dette fra private sammenhenger, som for eksempel hjemmevideoer. Dette var i 2005, og det er nok rimelig å anta at det er enda mer gjeldende i dag, hvor sosiale medier og smarttelefoner har gjort det enda mer vanlig å filme og ta bilder i hverdagen. Yakura (2005, s. 148) erfarte likevel at enkelte elever ikke var komfortable med filmingen, når de først kom i gang. En av elevene begrunnet dette med at hen ble så selvbevisst. Kameraeffekten er gjerne det mange peker på som den store ulempen med videoforskning; man ønsker å studere naturlige interaksjoner, men ved å sette opp videokameraer og å be om samtykke fra deltakere, så forstyrrer vi denne naturlige settingen (Blikstad-Balas, 2017). Blikstad-Balas (2017, s. 513) hevder imidlertid at denne effekten er overdrevet, og at reaktivitet ikke er den største ulempen ved å bruke video til datainnsamling. Hun viser til at alle metoder i større eller mindre grad vil påvirke den situasjonen som man ønsker å portrettere, det være seg en intervjusituasjon eller observasjon uten kamera. Hun viser til flere forskningsprosjekter der kameraet sjeldent har vist seg å være et forstyrende element i lengden (se eksempelvis Blikstad-Balas, 2012; Sørvik et al., 2015). Når deltakerne ble spurt om det, svarte de at de ofte glemte av hele kameraet. Dette opplevde Aarsand og Forsberg (2010) i sin studie der de filmet i hjemmene til folk og erfarte at deltakerne etter hvert ble vant til kameraene, også i en slik privat setting. Deres erfaringer var at det imidlertid var enkelte situasjoner deltakerne ikke ønsket å ta opp på film, som regel knyttet til intimitet og følelser. Alder var også en faktor, der spesielt eldre barn var tydelige med å markere når filming var uønsket. Barley og Bath (2013, s. 1) bruker begrepet *familiarisation*, som på norsk

blir å bli kjent med eller å bli fortrolig med, og argumenterer med at det spesielt i forskning med barn er viktig med en bli kjent-periode, slik at barna kan bli vant til forskeren. Dette gjør at deltakere får tid til å bli vant til forskere og føler mer kontroll over situasjonen, slik at de kan fatte en informert beslutning om å samtykke.

Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi (forts.)

9. Konfidensialitet

Forskeren skal som hovedregel behandle innsamlet informasjon om personlige forhold konfidensielt og fortrolig. Personlige opplysninger skal vanligvis være avidentifisert, mens publisering og formidling av forskningsmaterialet vanligvis skal være anonymisert.

Ivaretagelse av konfidensialitet er en sentral utfordring ved innsiddeforskning, og spesielt når forskningen finner sted i et mindre miljø eller samfunn (Toy-Cronin, 2018, s. 461). Vanlig praksis, som bruk av pseudonymer og anonymisering av stedet for datainnsamlingen, vil ikke nødvendigvis fungere like godt. Det kan gi begrenset effekt i innsiddeforskning, da det som regel ikke vil være vanskelig å identifisere institusjonen, gruppen eller samfunnet, når forskningen blir kjent (Toy-Cronin, 2018, s. 461). Hvordan kan man da sikre deltakernes konfidensialitet? Et alternativ er å beskrive dataene veldig overordnet og uten detaljer som kan bidra til identifisering. Dilemmaet med altfor vage beskrivelser er imidlertid at det ikke lenger er en relevant, korrekt gjengivelse av hendelsene, og dermed kanskje heller ikke interessant for leseren (Toy-Cronin, 2018, s. 463). Toy-Cronin (2018, s. 463) forslår at et alternativ kan være å konstruere en case der detaljer er hentet fra ulike caser, slik at det på den måten blir vanskelig å identifisere enkeltdeltakeres utsagn. Når det kommer til videodata kan man begrense tilgangen til hvem som kan se videomaterialet (Derry et al., 2010, s. 36). Jeg viser også til kapittelet av Trine Telnes som omhandler ulike måter å transkribere videodata på.

Ifølge urfolksmetodologien er det ikke gitt at konfidensialitet er det etiske riktige å søke etter: Kovach (2009, s. 148) er kritisk til de etiske komiteene som pålegger konfidensialitet. Hun mener anonymisering burde være valgfritt i tilfeller med liten risiko: «It matters because our stories are our truth and knowledge. It is about standing behind one's words and recognizing collective protocol, that one is accountable for one's words» (Kovach, 2009, s. 148).

Etiske vurderinger i eget prosjekt

Som nevnt innledningsvis vil eksemplifiseringen av etiske utfordringer i en urfolkskontekst komme fra et prosjekt som undersøker samiskopplæring for elever i grunnopplæringen. I dette prosjektet gjorde vi videoobservasjoner av ulike undervisningsaktiviteter, med mål om å finne ut av hvordan videodata kan benyttes som verktøy for dokumentasjon av læringskontekster. Det var et forprosjekt med formål om å utvikle et forskningsmessig grunnlag for et hovedprosjekt om implementeringen av de nye læreplanene i samiskfagene i skolen. For å utvikle kunnskap om hva det er viktig å sette søkelys på i en større forskningssatsning, ønsket vi å undersøke ønskene og behovene til skoler som driver med samiskopplæring. Det ble gjort intervjuer av både lærere og skoleledere for å undersøke hvilke muligheter og utfordringer som finnes i den samiske skolehverdagen i dag.

Det ble tidlig klart at deler av datainnsamlingen potensielt ville foregå i mitt eget nærsamfunn. På den ene siden kunne dette fungere som en døråpner og gi lettere tilgang, men på den andre siden fryktet jeg at en nær relasjon til aktuelle deltakere ville kunne fungere som et uheldig ytre press. Det var to grunner til at jeg fryktet at dette kunne forekomme. For det første at de grunnet vår relasjon ville være mer tilbøyelig til å takke ja til en deltakelse de kanskje egentlig ikke hadde overskudd eller lyst til å være med på. Jeg var bekymret for at rolleblanding min ville kunne føre til at de ville være mer villig til å delta i videoforskning enn de ville vært hvis noen utenfra spurte dem. Den andre grunnen bunnet i at ressursgrunnlaget er så lite. De samiske språksamfunnene er små, og de mulige deltakerne er få. Jeg fryktet at dette kunne føre til at samtykke

ble gitt på grunn av en pliktfølelse overfor det samiske. Det ble derfor viktig å balansere dette med å aktivt rekruttere, uten å utøve press. Vi tok først kontakt med skolelederne, som videreformidlet forespørselen til lærerne sine.

Når skolene og lærerne hadde takket ja til å delta, gjensto samtykke fra elevene. De eldste som deltok var over 15 år, og kunne derfor samtykke selv. For de yngste ble det innhentet tillatelse fra foresatte. Vi opplevde en forskjell mellom de yngste og de eldre elevene. De yngste barna gikk på mellomtrinnet og virket ikke å ha problemer med filmingen. Hvis noe, så var de nysgjerrige på kameraet og filmingen. Vi brukte både GoPro-kameraer og et større kamera med stativ. GoPro-kameraet ble festet til bordene når elevene hadde gruppearbeid og mer formell undervisning, mens vi brukte det større kameraet for å filme andre, praktiske aktiviteter. Elevene virket stort sett ikke å legge merke til kameraet, men etter omtrent en halv dag med filming av ulike læringskontekster, så en av elevene direkte inn i kameraet og på meg, og spurte hvorfor vi egentlig filmet. Vi hadde i forkant presentert oss og forklart, også til elevene, hvorfor vi var der, og at vi ønsket å filme dem for å lære om hvordan samiskundervisningen fungerer. Jeg gjentok dette, og eleven fikk se på kameraet og hva det filmet.

De eldste elevene virket mer usikre på dette med filming, eller i det hele tatt til at det kom noen fremmede inn i klasserommet. Det kan ha å gjøre med at de var få elever, og det ble mange voksenpersoner i rommet når vi kom. Vi ankom skolen på morgenen, i et friminutt, etter at de var kommet i gang med dagen. Vi hilste og satte oss ned i klasserommet før lærerne forsatte undervisningsøkten, og først etter en stund introduserte lærerne oss. Dette var bevisst fra deres side, ble det senere forklart, slik at elevene skulle bli vant til oss før vi ble introdusert som forskere og at vi ønsket å filme. Vi fortalte selv nærmere om prosjektet og hvorfor vi ønsket å filme. Jeg snakket samisk der det var naturlig, og hadde også tatt på meg samiskinspirerte klær. Det gjorde jeg bevisst med tanke på at klær kan fungere som identitetsmarkører, og at de derfor med en gang ville skjønne at jeg var samisk selv. Vi presenterte oss og spurte om det var greit om vi gjorde videoptak. Noen av elevene sa ganske fort ja, etter å ha spurt om hva vi skulle bruke det til. Andre virket imidlertid mer usikre, og i det hele tatt

mer sjenerte av seg. Vi ble enige om at de skulle snakke om dette over lunsjen, uten at vi var til stede. På denne måten fikk elevene mulighet til å komme med innsigelser, uten at de måtte si det direkte til oss. Vi fikk imidlertid lov til å filme, men vi ble enige om å sette kameraene bakerst i klasserommet, slik at ikke elevene ville vises så godt. Når undervisningen gikk over til å inkludere mer praktiske aktiviteter som involverte mer bevegelse, og der elevene arbeidet mer selvstendig, slo vi av kameraene. Dette for at elevene ikke skulle føle at det var skummelt å bevege seg bort fra plassen sin. Vi valgte i dette tilfellet å bare bruke GoPro-kameraer som vi satte opp bakerst i klasserommet for at de skulle være minst mulig forstyrrende. En mikrofon ble satt midt i klasserommet, og en mygg ble montert på læreren, for å sikre god nok kvalitet på lydopptakene.

I dette prosjektet vil videodataene bare bli brukt til å utforske ulike undervisningskontekster forskningsmessig, og transkriberingen av videomaterialet vil bli anonymisert etter gjeldende normer og regler.

Videoforskning i et lite miljø

I dette kapittelet har jeg trukket frem etiske aspekter som kan gjøre seg spesielt gjeldende ved bruk av video i en liten forskningskontekst. Etiske problemstillinger blir ofte satt på spissen i et slikt forskningsfelt. I vårt prosjekt var det vurdering av egen forskerrolle, og etiske prinsipper som konfidensialitet og samtykke som sto sentralt.

Når det kommer til forskerrolle gjorde vi først en vurdering av hvorvidt det at jeg selv er samisk, ville gi meg en innsiderolle. Fordeler forbundet med innsiderollen er tilgang, aksept og tillit (Toy-Cronin, 2018). Av urfolksmetodologien får man videre en forståelse av at det er viktig at urfolk selv gjennomfører forskning som omhandler urfolk (Smith, 2012). På den ene siden kan det være at min samiske bakgrunn bidro til en grunnleggende aksept og tillit. Jeg prøvde å bruke samisk der det var naturlig, og hadde også tatt på meg klær som kunne signalisere at jeg selv var samisk. Kunnskap om samisk kultur, språk, historie og tradisjoner er viktig i forskning innenfor forskning på samisk tematikk (Bull, 2002), og det er nok lettere å stole på at samer selv har denne innsikten. Samtidig bør man være klar over at de samiske samfunnene er like mangfoldige og

varierte som andre samfunn, og det er ikke gitt at den samiske kulturen jeg selv har vokst opp med, er noe deltakere fra andre steder kjenner seg like godt igjen i. Når Bull (2002) påpeker at forskningsetikk må forstås som noe situert og kontekstuellet, bør derfor også samiske forskere ta dette innover seg. Med Smiths (2012) ord ville det vært arrogant av meg å anta en innsidestatus i et miljø jeg ikke kjenner så godt til. Kulturforståelse må ikke forveksles med innsidekunnskap.

Det ble tidlig klart at deler av datainnsamlingen muligens ville skje i eget samfunn, og at jeg derfor ville kunne møte flere av utfordringene forbundet med innsideforskning. De forskningsetiske retningslinjene understreker forskerens ansvar om å klargjøre hva forskerrollen innebærer av begrensninger og forventninger, og at en må påse å være ekstra tydelig spesielt i de tilfeller der forskeren har flere roller overfor deltakerne (NESH, 2018). Det at man innehar en dobbelrolle, både en grupperolle og forskerrolle, kan skape rollekonflikter som kan oppleves utfordrende for forskeren (Toy-Cronin, 2018). Det erfarte jeg i dette prosjektet. Mens jeg på den ene siden så på innsiderollen som fordelaktig, siden det kunne føre til lettere tilgang til forskningsfeltet, opplevde jeg på den andre siden at den påla meg et desto større ansvar til å påse at jeg ikke utøvet press til deltakelse. Jeg var bekymret for at deltakere, på grunn av sin relasjon til meg, ville gi mer av seg selv enn de ellers ville ha gjort. Det ble derfor viktig å balansere rekruttering til prosjektet uten å utøve press. I prosjektet vårt tok vi derfor først kontakt med rektor, som formidlet forespørselen til lærerne sine. Selv om det hadde vært enklere for meg å gå direkte til mulige deltakere siden jeg kjenner dem fra før, valgte vi å gjøre det slik for å unngå rolleblending.

Videre var bekymringen at press kunne forekomme grunnet en ansvarsfølelse for det samiske. De som ble forespurt til å delta vet jo også at de er blant de få som kan delta i slike prosjekter. Vi fryktet at dette kunne oppleves som at de derfor «måtte» eller «burde» gjøre det. Kunnskap om samiskopplæring og de nye læreplanene er viktig for at man skal kunne nå gjennom på nasjonalt nivå med krav om eksempelvis tilrettelegging, kompetanseutvikling og læremiddelutvikling, og dette kan føre til at lærere og andre i den samiske skolen føler at de bør bidra. De forskningsetiske retningslinjene angir at informasjon om prosjektet

skal gis på en nøytral måte, nettopp for å unngå at deltakerne opplever urimelig press (NESH, 2018). Vi var derfor opptatte av å balansere dette med å på den ene siden informere om prosjektets relevanse og viktighet, og på den andre siden ikke være for påståelige, slik at de ikke takket ja til noe de egentlig ikke hadde tid og overskudd til. Det at dette i det hele tatt var en problemstilling kan fortone seg merkelig i et urfolksmetodologisk perspektiv. Et grunnleggende prinsipp i urfolksmetodologien er at forskningsprosjekter bør være forankret i lokalsamfunnet og bunne ut i behovene urfolket selv definerer (Kovach, 2009, s. 160). I et slikt perspektiv er det etisk problematisk at noen utenfra kommer med ferdigdefinerte forskningsbehov. Dette er imidlertid et forprosjekt som tar sikte på å utvikle et hovedprosjekt, og et av delmålene med forprosjektet er nettopp å forankre det hos sentrale aktører, samt å utvikle hovedprosjektet i henhold til behovene og ønskene til den samiske skolen. Vi vil ta resultatene fra dette forprosjektet tilbake til skolene for å diskutere og finne frem til hva det bør settes søkelys på i et fremtidig hovedprosjekt.

En annen side ved samtykke er hvorvidt deltakerne forstår hva deltakelse i et forskningsprosjekt innebærer (Yakura, 2005). De forskningsetiske retningslinjene er tydelige på forskerens ansvar i henhold til dette. Forskeren skal ikke bare innhente samtykke, men samtykket skal være informert og uttrykkelig, noe som innebærer at deltakerne skal ha fått tilstrekkelig informasjon om prosjektet, inkludert formål, metode og mulige konsekvenser, og de skal ha gitt tydelig uttrykk for at de forstår hva deltakelse faktisk innebærer (NESH, 2018). Yakura (2005) hevder at dette er spesielt viktig i videoforskning, da deltakere ofte ikke innser at det er ubehagelig, før de er inne i selve filmingssituasjonen. Både Blikstad-Balas (2017) og Aarsand og Forsberg (2010) erfarte imidlertid at deltakerne etter hvert ble vant med kameraet og ikke lot til å legge merke til dem. Aarsand og Forsberg (2010) erfarte i tillegg at spesielt eldre barn var mer restriktive mot filmingen og var tydelige på når de ikke ønsket å bli filmet. I vårt prosjektet erfarte vi også en forskjell mellom de yngste og eldste elevene, der de yngste ikke virket å være så opptatte av kameraet. De eldre elevene var derimot mer tilbakeholdne. Dette ble forbilledlig løst av lærerne, som hadde lagt opp til at elevene først skulle få en mulighet til å bli vant til fremmede i rommet, før de introduserte oss og fortalte

om at vi ønsket å bruke videokamera. Elevene fikk drøfte eventuell deltakelse i fellesskap, uten forskerne til stede, noe som nok var viktig som et grunnlag for at de aksepterte filmingen. Barley og Bath (2013) påpeker at i forskning med barn er det ofte er viktig og fordelaktig at de får tid til å bli kjent med forskerne. På den måten får de et bedre grunnlag for å ta en informert beslutning om deltakelse eller ikke.

I dette prosjektet erfarte vi at de nasjonale forskningsetiske retningslinjene for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi utgjorde et godt utgangspunkt for en etisk ansvarlig forskningspraksis, også innenfor videoforskning. Urfolksmetodologiske tilnærminger gav oss i tillegg flere strenger å spille på. Urfolksmetodologien betegner en grunnleggende etisk måte å drive forskning på, og handler dypest sett om ansvarlighet og respekt for de menneskene og samfunnene som involveres i din forskning.

Referanser

- Barley, R. & Bath, C. (2013). The importance of familiarisation when doing research with young children. *Ethnography and Education*, 9(2), 182–195. <https://doi.org/10.1080/17457823.2013.841552>
- Blikstad-Balas, M. (2017). Key challenges of using video when investigating social practices in education: Contextualization, magnification, and representation. *International Journal of Research & Method in Education*, 40(5), 511–523. <https://doi.org/10.1080/1743727X.2016.1181162>
- Blikstad-Balas, M. (2012). Digital literacy in upper secondary school – what do students use their laptops for during teacher instruction? *Nordic Journal of Digital Literacy*, 7(2), 81–96.
- Breen, L. (2007). The researcher «in the middle»: Negotiating the insider-outsider dichotomy. *The Australian Community Psychologist*, 19(1), 163–174.
- Bull, T. (2002). *Kunnskapspolitikk, forskningsetikk og det samiske samfunnet. Samisk forskning og forskningsetikk*. Forskningsetiske komiteer.
- Chilisa, B. (2012). *Indigenous research methodologies*. Sage.
- Datatilsynet. (2019, 8. august). *Spesielt om særlige kategorier av personopplysninger (sensitive personopplysninger) – forbud og unntak*. <https://www.datatilsynet.no/rettigheter-og-plikter/virksomhetenes-plikter/behandlingsgrunnlag/veileder-om-behandlingsgrunnlag/spesielt-om-sarlige-kategorier-av-personopplysninger-sensitive-personopplysninger-og-unntak/>

- Derry, S. J., Pea, R. D., Barron, B., Engle, R. A., Erickson, F., Goldman, R., Hall, R., Koschmann, T., Lemke, J. L., Sherin, M. G. & Sherin, B. L. (2010). Conducting video research in the learning sciences: Guidance on selection, analysis, technology, and ethics. *Journal of the Learning Sciences*, 19(1), 3–53. <http://dx.doi.org/10.1080/10508400903452884>
- Dhillion, J. K. & Thomas, N. (2019). Ethics of engagement and insider-outsider perspectives: Issues and dilemmas in cross-cultural interpretation. *International Journal of Research and Method in Education*, 42(4), 442–453. <https://doi.org/10.1080/1743727X.2018.1533939>
- Drugge, A.-L. (2016). Introduction. I A.-L. Drugge (Red.), *Ethics in Indigenous research. Past experiences – future challenges* (s. 9–18). Centre for Sami Research.
- Dwyer S. C. & Buckle J. L. (2009). The space between: On being an insider-outsider in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(1), 54–63. <https://doi.org/10.1177%2F160940690900800105>
- Gelir, I. (2021). Can insider be outsider? Doing an ethnographic research in a familiar setting. *Ethnography and Education*, 16(2), 226–242. <https://doi.org/10.1080/17457823.2021.1905535>
- Kovach, M. (2009). *Indigenous methodologies. Characteristics, conversations, and contexts*. University of Toronto Press.
- Kuokkanen, R. (2008). *From research as colonialism to reclaiming autonomy: Toward a research ethics framework in Sápmi. Ethics in Sámi and Indigenous research* (Raporta/Report 1/2008). Sami Instituhtta Sámi allaskuvla.
- McNess, E., Arthur, L. & Crossley, M. (2015). ‘Ethnographic dazzle’ and the construction of the ‘other’: Revisiting dimensions of insider and outsider research for international and comparative education. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 45(2), 295–316. <https://doi.org/10.1080/03057925.2013.854616>
- Møllersen, S., Stordahl, V., Tørres, G. & Eira-Åhren, I. M. (2016). Developing an adequate questionnaire addressing psychosocial distress in a reindeer herding population: Some lessons learned. I A.-L. Drugge (Red.), *Ethics in Indigenous research. Past experiences – future challenges* (s. 175–198). Centre for Sami Research.
- NESH. (2018, 04. desember). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. De forskningsetiske komiteene. <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi/>
- Niemi, E. & Semb, J. (2009, 11.02). *Forskningsetisk kontekst: Historisk urett og forskning som overgrep*. De forskningsetiske komiteene. <https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/bestemte-grupper/historisk-urett-og-forskning-som-overgrep/>

- Olsen, T. (2016). Responsibility, reciprocity and respect. On the ethics of (self-) representation and advocacy in Indigenous studies. I A.-L. Drugge (Red.), *Ethics in Indigenous research. Past experiences – future challenges* (s. 25–44). Centre for Sami Research.
- Personsopplysningslova. (2018). *Lov om behandling av personopplysninger* (LOV-2018-0615-38). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2018-06-15-38>
- Porsanger, J. (2004). An essay about Indigenous methodology, *Nordlit*, 15, 105–120. <https://doi.org/10.7557/13.1910>
- Porsanger, J. (2008). *Ethical conduct in research involving Indigenous peoples: General considerations. Ethics in Sámi and Indigenous research* (Raporta/Report 1/2008). Sami Instituhtta Sámi allaskuvla.
- Schanche, A. (2002). *Knoklenes verdi: Om forskning på og forvaltning av skjelettmateriale fra samiske graver*. Forskningsetiske komiteer.
- Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies. Research and Indigenous peoples* (2. utg.). Zed Books.
- Stordahl, V., Tørrer, G., Møllersen, S. & Eira-Åhren, I. (2015). Ethical guidelines for Sami research: The issue that disappeared from the Norwegian Sami Parliament's agenda? *International Journal of Circumpolar Health*, 74(1). <https://doi.org/10.3402/ijch.v74.27024>
- Sørvik, G. O., Blikstad-Balas, M. & Ødegaard, M. (2015). «Do books like these have authors?» New roles for text and new demands on students in integrated science-literacy instruction. *Science Education*, 99(1), 39–69. <https://doi.org/10.1002/sce.21143>
- Toy-Cronin, B. (2018). Ethical issues in insider-outsider research. I R. Iphofen & M. Tolich (Red.), *The Sage handbook of qualitative research ethics* (s. 455–468). Sage. <https://dx.doi.org/10.4135/9781526435446.n31>
- Virtanen, P. K., Olsen, T. & Keskitalo, P. (2021). Contemporary Indigenous research within Sámi and global Indigenous studies contexts. I P. K. Virtanen, P. Keskitalo & T. Olsen (Red.), *Indigenous research methodologies in Sámi and global contexts* (s. 7–32). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004463097_002
- Yakura, E. (2004). «Informed consent» and other ethical conundrums in videotaping interactions. I P. LeVine & R. Scollon (Red.), *Discourse and technology. Multimodal discourse analysis* (s. 146–150). Georgetown University Press.
- Wilson, S. (2008). *Research is ceremony. Indigenous research methods*. Fernwood Publishing.
- Aarsand, P. & Forsberg, L. (2010). Producing children's corporeal privacy: Ethnographic video recording as material-discursive practice. *Qualitative Research*, 10(2), 249–268. <https://doi.org/10.1177/1468794109356744>